Psaltirea – de la litera la spiritul textului sacru. Consideraţii asupra unui manuscris moldovenesc de la mijlocul secolului al XVII-lea

Gheorghe CHIVU

The present study aims at presenting and revealing the complexity of the translation process, from the perspective of both the genesis and the implications of such an activity, without leaving aside its cultural significance for the evolution of the literary Romanian.

1. La o privire de ansamblu asupra scrierilor religioase în limba română păstrate din secolul al XVI-lea, se constată cu uşurinţă că *Psaltirea,* carte biblică de lectură, a fost mult mai bine ilustrată, deopotrivă prin manuscrise şi prin tipărituri, decît celelalte scrieri canonice, fie ele texte de lectură bisericească (*Tetravanghelul, Apostolul* şi *Palia*), texte de doctrină creştină (*Catehismul*), de cult (*Liturghierul, Molitvelnicul* şi *Octoihul*), de exegeză şi edificare morală (*Cazaniile, omiliile* independente şi *Tatăl Nostru cu tîlc*) sau de drept ecleziastic (*Pravila*).

Psaltirilor rotacizante nord-moldoveneşti (*Hurmuzaki, Scheiană* şi *Voroneţeană*), adesea şi de mult timp comentate, li se alătură *Psaltirea* numită *Ciobanu,* şi ea alcătuită în Moldova, dar fără a consemna rotacismul, fragmentul numit *Psaltirea Iorga,* cele patru tipărituri coresiene (cea din 1568, astăzi pierdută, dar aflată, la finele secolului al XIX-lea, în posesia lui Gh. Săulescu, respectiv cele apărute în 1570, în 1577 şi în circa 1589) şi psalmii izolaţi reproduşi în *Codicele Bratul,* în *Molitvenicul* şi în *Liturghierul* lui Coresi[1].

Celor nouă versiuni cunoscute ale textului, integrale sau fragmentare, româneşti sau slavo-române, trebuie să le fi stat alături, în veacul de început al scrisului în limba română, în afară de traducerea originară, mai multe versiuni intermediare, din care descind, prin copiere mai mult sau mai puţin fidelă, prin adaptare lingvistică la normele specifice principalelor centre de cultură ale epocii sau prin colaţionarea cu diverse versiuni slavone, textele ajunse pînă la noi.

Acest impresionant număr de copii şi versiuni este ceea ce individualizează în primul rînd Psaltirea între vechile noastre scrieri literare, dovedind pe deplin

[1] Vezi, pentru o prezentare sintetică a versiunilor acestei scrieri şi a problemelor ridicate de cercetarea lor, Gheţie / Mareş, 1985:296–320.

BDD-A4 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:56:39 UTC)

prestigiul de care s-a bucurat cunoscuta scriere imnică atît în epoca veche, cînd psalmi separaţi sau catisme întregi au devenit părţi integrante ale unor cărţi de slujbă, cît şi în secolelele următoare, cînd forma lingvistică a psalmului a fost luată constant ca model în rafinarea expresiei artistice româneşti.

Vechimea transpunerii acestei scrieri vetero-testamentare în limba română, anterioară cu mult tipăriturilor sibiene şi braşovene sau celor mai multe manuscrise nord-moldoveneşti, după cum dovedesc informaţiile recente privitoare la momentul prezumat de alcătuire a aşa-numitei *Psaltiri Hurmuzachi* (Mareş 2005: 308–315), plasează şi ea Psaltirea într-o poziţie privilegiată în cadrul primelor noastre texte literare.

În ciuda acestei remarcabile priorităţi a transpunerii sale în limba română, Psaltirea are, în toate versiunile cunoscute, indiferent de momentul sau de locul de alcătuire, o expresie lingvistică mult mai firească, mai inteligibilă şi mai apropiată de fondul latin, specific limbii noastre, decît celelalte cărţi canonice. În cadrul acestora, abia scrierile alcătuite la sfîrşitul secolului (ne gîndim în primul rînd la *Cazania a II-a* coresiană şi la primele cărţi din *Palie* imprimate la Orăştie) dovedesc o relativă detaşare de surse şi, consecinţă a unui exerciţiu deja asimilat în plan cultural, o mînuire aleasă a românei literare[2].

2. Psaltirea se individualizează însă, în cultura românească veche, şi prin unitatea remarcabilă a formei celor mai vechi versiuni cunoscute ale sale. Copiştii şi tipografii operau în primul rînd substituirile impuse de normele lingvistice locale sau înlocuiau cuvinte şi forme pentru a face conţinutul mai inteligibil, prin evidentă raportare la litera textului sacru[3].

O cercetare paralelă a versiunilor Psaltirii furnizează astfel o listă impresionantă de substituiri sinonimice[4]: *a celui* cu *a înşela, cumplit* cu *sfîrşit, fericat* cu *fericit, fuştea* cu *toiagul, gintul* cu *ruda, rudenia, sămînţa* sau *seminţia, izvorul (apei)* cu *ieşitul* sau cu *izvoritul, lemnul* cu *arburele, păcătoşii* cu *greşiţii* sau cu *greşnicii, pulberea* cu *prahul, stratul* cu *aşternutul* sau cu *patul* şi multe altele. Acestea vizau

[2] Chivu, 2000: 50, 73. Vezi în acelaşi sens şi Arvinte / Gafton 2007: 414–416.

[3] Considerăm că cele mai multe dintre modificările aduse textului românesc al Psaltirii sînt rezultat al intenţiei copiştilor sau revizorilor, iar nu efect al întîmpării. Pentru relaţia dintre originalele textelor sacre şi versiunile vechi româneşti ale acestora, vezi Gafton, 2005: 67 ş. u.

[4] Exemplele date mai jos sînt extrase din următoarele ediţii ale psaltirilor cercetate: *Psaltirea Scheiană (1482).* Mss. 449 B.A.R., publicată de Ion Bianu, Tomul I. Textul, Bucureşti, 1889; *Psaltirea Scheiană* comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte, Ediţiune critică de I.-A. Candrea, II. Textul şi glosarele, Bucureşti, 1916; Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparaţie cu psaltirile coresiene din 1570 şi din 1589,* Text stabilit, introducere şi indice de Stela Toma, Editura Academiei Române, [Bucureşti], 1976; Dosoftei, *Psaltirea în versuri. 1673,* Ediţie critică de N.A. Ursu, Mitropolia Moldovei şi Sucevei, Iaşi, 1974; *Psaltirea Hurmuzaki,* I – II, Studiu filologic, studiu lingvistic şi ediţie de Ion Gheţie şi Mirela Teodorescu, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005; *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului şi Noului Testament,* Tipărită întîia oară la 1688 şi retipărită după 300 de ani în facsimil şi transcriere, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1988; *Biblia sau Sfînta Scriptură,* Ediţie jubiliară a Sfîntului Sinod, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 2001.

BDD-A4 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:56:39 UTC)

nu o dată înlocuirea unor slavonisme, uzuale în alte scrieri canonice, cu echivalentele româneşti, date prin traducere, dar rezultate adesea şi prin calc: *a blagoslovi* cu *a mulţumi, boiarii* cu *domnii, împăraţii, ţinutele* sau *puternicii pământului, ocina* cu *partea, pomaznicul* cu *hristosul, pravednicii* cu *derepţii, sconceniia* cu *sfîrşitul, a se stidi* cu *a se ruşina, upovăinţa* cu *nădejdea* şi altele.

Dificultăţile textului-sursă au solicitat şi ele imaginaţia lingvistică a copiştilor remaniatori sau a revizorilor care pregăteau manuscrisele pentru imprimare, dar au presupus şi întoarcerea frecventă la versiuni străine, preponderent slavone, atunci cînd conţinutul unui verset impunea exprimarea unei abstracţiuni sau numirea unei realităţi îndepărtate de spaţiul românesc.

Ne gîndim, spre exemplificare, la *apoia* şi *demulta,* creaţii interesante, folosite pentru a numi ceea ce Psaltirea modernă identifică prin *cele din urmă,* respectiv *cele dintîi*. Iată, în Psaltirea Scheiană, forma versetului 5 din psalmul 138, în care apar ambele forme citate: *Adecă, Doamne, tu cunoscuşi toată* ***apoia*** *mea şi* ***demulta*** *mea*. În tipăriturile coresiene versetul are aceeaşi formă, în *Psaltirea Hurmuzaki* apar *de apoile* şi *de demultele,* în Psaltirea lui Dosoftei din 1680, *ceale de-apoi*, respectiv *ceale dintîi*, iar în *Psaltirea în versuri,* remarcabilele *tîrdzîiul* şi *timpuriiul,* create tot prin conversiune: *Tu mi-ai cunoscut* ***tîrdzîiul****, De-l tîlneşti cu* ***timpuriiul***.

Avem de asemenea în vedere calcul *un-corn* pentru „inorog", creator de dificultăţi reale în înţelegerea formei unui verset precum cel cu numărul 69 din psalmul 77. Citîm iarăşi din Psaltirea Scheiană: *Şi fece ca* ***un-corn*** *sfînţia sa, în pămînt urdzi-o în veacu.* Forma versetului este şi în acest caz aproape identică cu aceea din versiunile coresiene, în vreme ce în Psaltirea Hurmuzaki, găsim *ca un corn de inorog.* Versetul are, în Biblia modernă, forma *Şi şi-a zidit locaşul său cel sfînt ca* ***pe al unui inorog****, în veac l-a întemeiat pe pămînt.*

Ilustrăm aceeaşi idee şi prin calcul *fără-fund,* echivalent românesc pentru **bezßdna**, uşor de confundat ca semnificaţie cu sensurile substantivului românesc în multe contexte, dintre care am selectat versetul 7 al psalmului 41. În acelaşi manuscris scheian al Psaltirii, versetul amintit are forma ***Fără-fundu fără-fundul*** *chiamă glasul sloatelor tale. Toate susure tale şi undele tale prespre mere trecură*. La Coresi contextul vizat are (desigur, cu excepţia rotacismului) aceeaşi formă, în manuscrisul Hurmuzaki apare, la începutul versetului, *fundul afundu,* iar la Dosoftei, în Psaltirea slavo-română, *adîncimea.* Biblia modernă limpezeşte textul prin forma ***Adînc pe adînc*** *cheamă în vuietul cascadelor tale. Toate talazele şi valurile tale au trecut peste mine.*

Intervenţii făcute în text fără confruntarea cu forma unei versiuni slavone pot fi şi ele semnalate. Astfel, în cunoscutul psalm 50, în versetul 7 (care are în versiunea modernă a textului forma *Stropi-mă-vei cu isop şi mă voi curăţi, Spăla-mă-vei şi mai alb decît zăpada mă voi albi*), prezenţa în acelaşi pasaj a cuvintelor *săpun* (*săpunu* în Psaltirea Scheiană, *sopun* în Psaltirea Hurmuzaki, *săpun* în Psaltirea coresiană din 1577) şi *isop* (în Psaltirea imprimată de Şerban Coresi în circa 1589) pare rezultatul unei analize greşite, făcute exclusiv în cadrul limbii române (prin

BDD-A4 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:56:39 UTC)

detaşarea din *issopom* a lui … *săpun*) (Gheţie, 1970: 247–251). La fel cum trebuie să se fi întîmplat atunci cînd, în versetul 8 al psalmului 46 (în manuscrisul Scheian textul are forma *Că împăratu e prespre tot pămîntul Dzeul, cîntaţi* ***înţelegîndu***), gerunziul a fost înlocuit cu *înţeleptu* în Psaltirea Hurmuzaki, devenind *cu înţeles* la Şerban Coresi şi *cu înţălepciune* la Dosoftei, în vreme ce în Biblia de la Bucureşti locul lui este luat de adverbul *înţelepţeşte.*

Modificarea textului-sursă, mai mare în Psaltire decît în alte scrieri canonice, nu avea deci niciodată în vedere în mod deliberat depărtarea de litera textului sacru. Remanierea la care era supus, prin copiere sau tipar, izvorul însemna totdeauna clarificare şi îndreptare.

3. La mijlocul secolului al XVII-lea este consemnată însă, în spaţiul românesc, o atitudine nouă faţă de forma cărţii religioase, în ansamblu.

Varlaam este primul care o pune, se pare, în evidenţă în cadrul *Cărţii româneşti de învăţătură,* publicate la Iaşi. Textul sau textele-sursă sînt adesea intens prelucrate prin rezumare sau parafrazare, această atitudine putînd fi favorizată şi de caracterul special al cărţii tipărite în 1643. (Cazania presupune, atunci cînd nu este comentariu al pericopei evanghelice, o adaptare la interlocutor şi, desigur, un intens exerciţiu retoric.) În acelaşi mod procedează mitropolitul moldovean în *Răspunsul împotriva catihismusului calvinesc,* dar îndeosebi aici interpretarea şi comentarea polemică a textului de referinţă erau impuse de tipul scrierii şi de caracterul original al acesteia.

Simion Ştefan punea însă şi el în evidenţă, în acelaşi timp şi tot prin cartea tipărită, nevoia de limpezire nu doar a exprimării, ci şi a semnificaţiei textului sacru. În *Noul Testament* apărut la Bălgrad, în 1648, şi în *Psaltirea* imprimată tot acolo, în 1651, numeroasele glose marginale depăşesc prin utilitate simpla dorinţă de clarificare a sensului unor cuvinte. Învăţatul ardelean se apropia astfel de modelul utilizat în epocă în ediţiile critice occidentale.

O Psaltire manuscrisă moldovenească, alcătuită în deceniile de mijloc ale secolului al XVII-lea[5], din care descinde o copie descoperită, în urmă cu un veac, la Icuseşti – Roman (Ştrempel, 1978: 52), pare să ilustreze şi ea aceeaşi orientare inovatoare, cu atît mai mult cu cît, în acelaşi spaţiu cultural moldovenesc, exista în epocă încă o transcriere de acelaşi tip a textului (păstrată într-un miscelaneu aflat, în 1668, în posesia ieromonahului Arsenie de la Bisericani). Ambele manuscrise, aflate în prezent în fondurile Bibliotecii Academiei din Bucureşti, sub cotele ms. rom. 170, respectiv ms. rom. 540, conţin, fapt remarcabil, două sau chiar trei „traduceri", cum nota episcopul Melchisedec al Romanului (primul posesor al actualului ms. rom. BAR 170), "traduceri" prin care se urmărea "mai buna înţelegere a pasajelor grele".

Oprindu-ne pentru ilustrarea acestui neobişnuit mod de transcriere a Psaltirii la manuscrisul cel mai unitar şi, totodată, cel mai nou dintre cele mai sus menţionate (ms. rom. BAR 170 pare a fi ulterior celui aflat la Biblioteca Academiei sub cota

[5] Pentru existenţa acestei psaltiri, vezi argumente la Combiescu 1968: 266, şi, îndeosebi, la Ursu 1987: 427-442.

BDD-A4 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:56:39 UTC)

ms. rom. 540[6]), oferim cîteva exemple semnificative, alese dintre foarte multele care pot fi extrase.

Iată forma sub care este consemnat versetul 14 din psalmul 5 (pasajele diferite sunt marcate cu litere aldine): *că tu* ***binecuvîntaşi pre cel direpţ****, Doamne,* ***2****. că* ***numai*** *tu, Doamne,* ***cît grăişi de cela ce-i direpţ****,* ***3****. că* ***numa****i tu, Doamne,* ***cît grăişi bine de fiiu-tău, de Hristos*** (f. 1[v]). (În Biblia actuală versetul are forma *Că tu pe cel drept îl vei binecuvînta, Doamne.*)

În cadrul versetelor 2 şi 3 din psalmul 26 apar cîte două variante privind, de această dată, nu sintagme, ci cîteva cuvinte: *Cînd s-apropiia spre mene cei în răutăţi să mănînce trupul* ***mieu 2. peliţa mea****, ceia ce* ***mă supăra****, vrajmaşii miei* ***2****. ceia ce* ***mă dodiia*** *vrajmaşii miei, aceia slăbiră şi căzură. Că se* ***s-are stoli*** *spre mene* ***stol 2****. că se* ***s-are aduna*** *spre mene* ***gloată****, nu se va teame inima mea.* (f. 23[v]- 24[r]). (În Biblia actuală versetul are forma *Cînd făcătorii de rele se vor apropia de mine să mă sfîşie, ei, cei ce mă necăjesc şi-mi sunt duşmani, ei au slăbit şi au căzut. Chiar dacă o oaste s-ar rîndui împotriva-mi, inima mea nu se va înfricoşa.*)

Iar versetul 9 din psalmul 50 are o formă în care apar, singular în versiunile de pînă atunci ale textului, *busuioc,*alături de *isop* şi *omăt,* alături de *zăpadă*[7]: ***Ocropeaşte-mă*** *cu* ***isop*** *şi mă voiu* ***curăţi 2. stropeaşte-mă*** *cu* ***busuioc*** *şi mă voiu* ***curăţi 3. spală-mă*** *cu* ***săpun*** *şi mă* ***<4.> spală-mă*** *şi mai vîrtos decît* ***omătul*** *mă voi* ***înălbi****.* (f. 55[v]) (În Biblia actuală versetul are forma *Stropi-mă-vei cu isop şi mă voi curăţi, spăla-mă-vei şi mai alb decît zăpada mă voi albi.*)

4. Va fi fost această formă aparte a manuscrisului descoperit la Icuseşti – Roman, a aceluia aflat, în 1668, la Bisericani, şi, desigur, a sursei lor moldoveneşti, astăzi pierdută, alcătuită cîndva, la mijlocul secolului al XVII-lea[8], rezultatul unei compilaţii din psaltirile anterioare (deopotrivă nord-moldoveneşti şi coresiene) cerută, unui copist rămas anonim, de către Dosoftei, ca punct de plecare în revizia Psaltirii în proză pe care o pregătea pentru tipar, cum afirma, în 1916, I.-A. Candrea (1916: I, LXV) ? Era acest manuscris rezultatul încercării de elaborare a unui text util pentru şcolile de traducători ale vremii, ca ilustrare pentru modalităţile diverse de echivalare a unui acelaşi original slavon (cf. Combiescu, 1968: 259–268) ? Sau ne aflăm în faţa unui produs remarcabil apărut în cadrul procesului de pregătire a formei scrierilor bisericeşti pentru momentul oficializării limbii noastre ca limbă de cult, oficializare în care româna trebuia să se dovedească aptă nu doar să exprime concepte, ci şi să mlădieze formele textului sacru pentru a-i exprima cît mai adecvat conţinutul ?

Pentru fiecare dintre aceste ipoteze au fost şi mai pot fi aduse argumente, mai mult sau mai puţin plauzibile[9]. Dacă integrăm Psaltirea moldovenească cu traduceri

[6] Candrea 1916: I, LXV – LXVI.

[7] *Omăt* va fi consemnat ulterior şi în *Psaltirea de-nţăles* a lui Dosoftei.

[8] Datarea este susţinută de prezenţa unor psalmi descinzînd din această versiune moldovenească în ms. rom. BAR 4818, miscelaneu încadrat filigranologic între 1637 şi 1647. Vezi Mareş 1971: 589 – 604.

[9] A se vedea, pentru argumentarea folosirii de către Dosoftei a unei versiuni moldoveneşti manuscrise a Psaltirii, în primul rînd rigurosul studiu publicat de către N. A. Ursu (Ursu 1987: 427-442).

BDD-A4 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:56:39 UTC)

multiple în contextul cultural specific celei de a doua jumătăţi a secolului al XVII-lea, cînd fuseseră deja alcătuite, în aceeaşi zonă, copii de acelaşi tip şi pentru Evanghelii, Apostol şi Paraclisul Precistei, credem însă că explicaţia cea mai probabilă este dată de încercarea copiştilor moldoveni de a modifica litera psalmilor pentru a limpezi mai mult spiritul acestora.

Încercarea aceasta era cu totul concordantă cu tendinţele „veacului de aur" al scrisului vechi moldovenesc, tendinţe ilustrate atît de bine de Dosoftei, nu prin Psaltirea tipărită în 1680 pentru uzul Bisericii, ci prin aceea din 1673, "pre verşuri tocmită, în cinci ai foarte cu osîrdie mare", prin care cunoscuta carte biblică se transforma într-o autentică operă poetică, accesibilă prin tipărire unui public larg, predominant laic[10].

Bibliografie

Izvoare

Miscelaneu teologic, [Moldova], mijl. sec. XVII (BAR, ms. rom.540)

Psaltire, [Moldova], mijl. sec. XVII (BAR, ms. rom.170)

Psaltirea Scheiană, [Moldova], [1573-1578] (BAR, ms. rom. 449. Ediţie Ion Bianu, Bucureşti, 1889)

Coresi, *Psaltirea slavo-română,* [Braşov], 1577 (Ediţie Stela Toma, Bucureşti, 1976)

Şerban Coresi, *Psaltirea slavo-română,* Braşov, c. 1589

Dosoftei, *Psaltire de-nţăles,* Iaşi, 1680 (Ediţie Mihaela Cobzaru, Iaşi, 2007)

Dosoftei, *Psaltirea în versuri,* Uniev, 1673 (Ediţie N. A. Ursu, Iaşi, 1974)

Psaltirea Hurmuzaki, [Moldova], începutul sec. al XVI-lea (BAR, ms. rom. 3077. Ediţie Ion Gheţie şi Mirela Teodorescu, Bucureşti, 2005)

Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului şi Noului Testament, Bucureşti, 1688 (Ediţie jubiliară, Bucureşti, 1988)

Biblia sau Sfânta Scriptură, Ediţie jubiliară a Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 2001

Lucrări de referinţă

Arvinte, Vasile, Gafton, Alexandru, 2007 - Vasile Arvinte, Alexandru Gafton, *Palia de la Orăştie (1582). Studii,* Editura Universităţii "Al.- I. Cuza", Iaşi

Candrea, I.-A., 1916 - *Psaltirea Scheiană* comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte, Ediţiune critică de ~, I - II., Socec, Bucureşti

Chivu, Gh., 2000 - Gh. Chivu, *Limba română, de la primele texte pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea,* Univers Enciclopedic, Bucureşti

[10] Vezi şi Chivu 2000: 108 – 109, Chivu 2004: 11 – 18.

BDD-A4 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:56:39 UTC)

Chivu, Gh., 2004 - Gh. Chivu, „Textul religios – model în cultura românească veche”, în *Studii şi cercetări filologice*, Seria Limba şi literatura română, Piteşti, nr. 3, p. 11 – 18

Combiescu, Mariana, 1968 - Mariana Combiescu, „Psaltirea de la Mehadia”, în *Limba română*, Bucureşti, anul XVII, nr. 3, p. 259-268

Gafton, Alexandru, 2005 – Alexandru Gafton, *După Luther,* Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi

Gheție, Ion, 1970 - Ion Gheție, „Cea mai veche atestare a cuvântului *săpun* şi raportul dintre psaltirile româneşti din secolul al XVI-lea”, în *Limba română*, Bucureşti, anul XIX, nr. 3, p. 247 – 251

Gheție, Ion, Mareş, Al., 1985 - Ion Gheție, Al. Mareş, *Originile scrisului în limba română,* Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti

Mareş, Al., 1971 - Al. Mareş, „Un text polemic românesc din prima jumătate a secolului al XVII-lea”, în *Limba română*, Bucureşti, anul XX, nr. 6, p. 589 – 604

Mareş, Al., 2005 - Al. Mareş, “Consideraţii pe marginea datării *Psaltirii Hurmuzaki*”, în *Scriere şi cultură românească veche,* Editura Academiei Române, Bucureşti (republicare din *Limba română*, Bucureşti, anul XLIX, 2000, nr. 4 - 6, p. 675 - 683)

Ştrempel, Gabriel, 1978 - Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti, BAR, 1-1600,* Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti

Ursu, N. A., 1987 - N. A. Ursu, „Concordanțe lingvistice între *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei şi unele psaltiri româneşti din secolul al XVII-lea”, în *Limba română*, Bucureşti, anul XXXVI, nr. 5, p. 427-442

BDD-A4 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:56:39 UTC)